

Uitdagingen voor
GGO's in onze
voeding: merken we
straks nog het
verschil met de niet-
genetisch gewijzigde
soorten?

Lieve Gheysen
Affligem, 15 maart 2018

Nieuwe ggo's
nog erger dan de oude

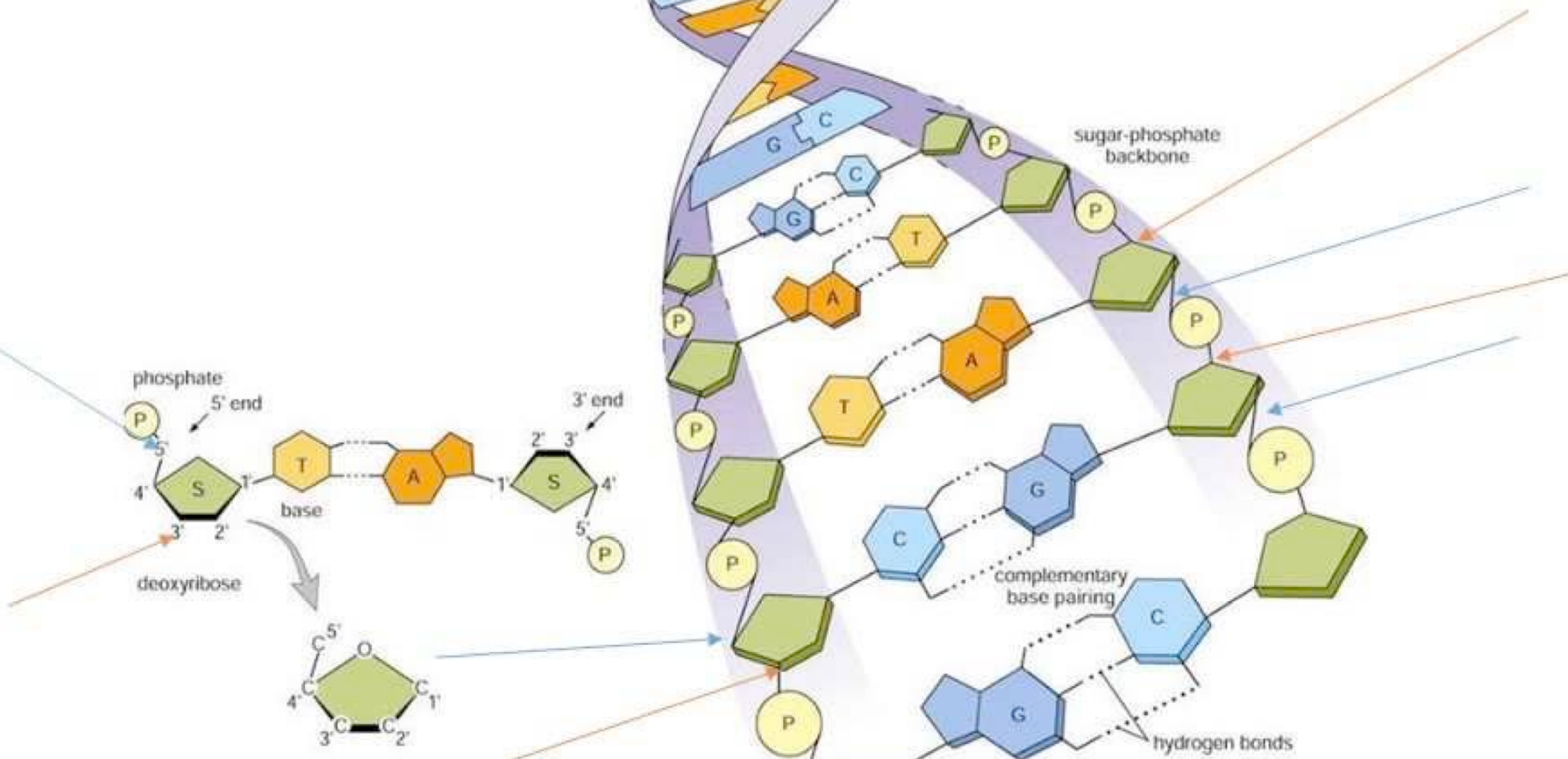
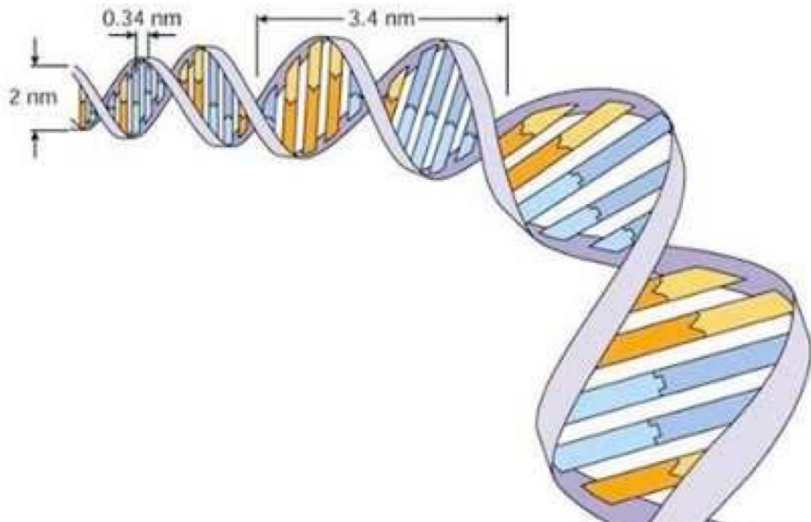
Dit is geen ggo.

Een recente rondvraag in VS ivm voeding:
82% wil dat op etiket staat of er
GGO in zit.

80% wil dat op etiket staat of er
DNA in zit.

James Watson en Francis Crick, 1953

DNA = dezelfde code voor iedereen

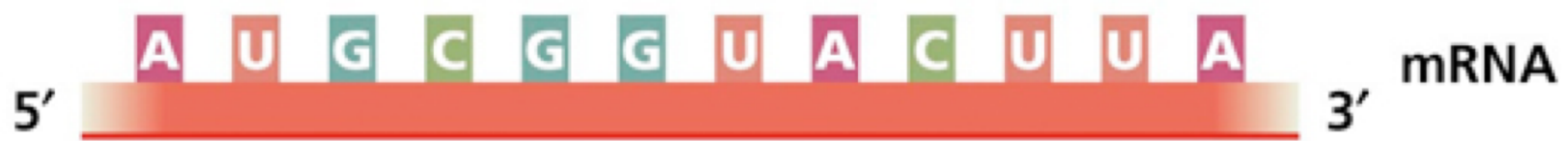
GAATTGGGCCCGACGTCGCATGCTCCCGGCCGCCATGGCCGCGGGATTGA
CTGCGTACAAGCTCGGCCTCCAGTACATTGAATGGCTTGCCTGTCTTCAC
AAAAGCTTCAGCACACTTGCGGTTACGACCGCCAAAGCACGTAGTTATGA
GATCAGCCACACCAGCACTTGTTTTCGGTGAAAGTTTCAGGGCGCACATCT
TTGAAGAACTCGAGCGCGAAACGTCGCATCTCCACCAAACCGATACGCAT
GATGGCGGCCTTCGCATTACCGCCCCAACCAAGACCATCAACGAAGCCGG
CACCCACAGCCACGATATTCTTCAATGCACCACACAGACTCACACCCGCC
ACGTCTTCAATCATGCCACGCGGAACTTATGCGTGTCAAAGAGCTTGAC
ATAATACTCAGCCAACGCGCGTGGTGTGGACGATATCCGACAGTTGTCT
CCGAAAAGAGACCAGACGCTACTTCATTCGCAATGTTTGCGCCAATTACT
CAGGACTCATCGTCAATCACTAGTGCGGCCGCCTGCAGGTCGACCATATG
GGAGAGCTCCAACGCGTGGATGCATAGCTTGAGTATTCTATAGTGT

Francis Crick (concept 1958)

DNA → RNA → eiwit → fenotype
enzymes
structuur

↓ Transcription

↓ Translation by ribosomes

Vertaling = universele genetische code

Gen = info 1 eiwit
Genoom = alle info

↓
Phenotype

1982: “menselijk” insuline uit GG-bacteriën goedgekeurd.

Het eerste commerciële GGO-product.

Definitie (EU-regelgeving)

GGO = een organisme waarvan het genetische materiaal veranderd is op een wijze welke van nature door voortplanting en/of natuurlijke recombinitie niet mogelijk is.

bv. een bacterie die insuline produceert.

Bijlage 1 = technieken die tot GGO leiden

Bijlage 2 = technieken die niet tot GGO leiden

Bijlage 3 = technieken van GGO die niet onder de regelgeving vallen o.a. mutagenese bv. bestraling met Co^{60} .

EU-regelgeving voor nieuwe gewassen

GGO

geen GGO

Verplichte veiligheidsanalyses

niet verplicht

Dossier voor authorisatie

geen dossier

Evaluatie door EFSA

kan zo op de markt

Stemming op EU-niveau

Indien authorisatie (10 jaar):

labeling, coëxistentie, monitoring...

VS: GGO-deregulatie, Canada: product-gebaseerd.

Eerste regelgeving in EU: 90/220

Vorzorgsprincipe:

in jaren 80 waren de eerste ggo-gewassen ontwikkeld, kennis en ervaring beperkt.

Nieuwe techniek enorme mogelijkheden.

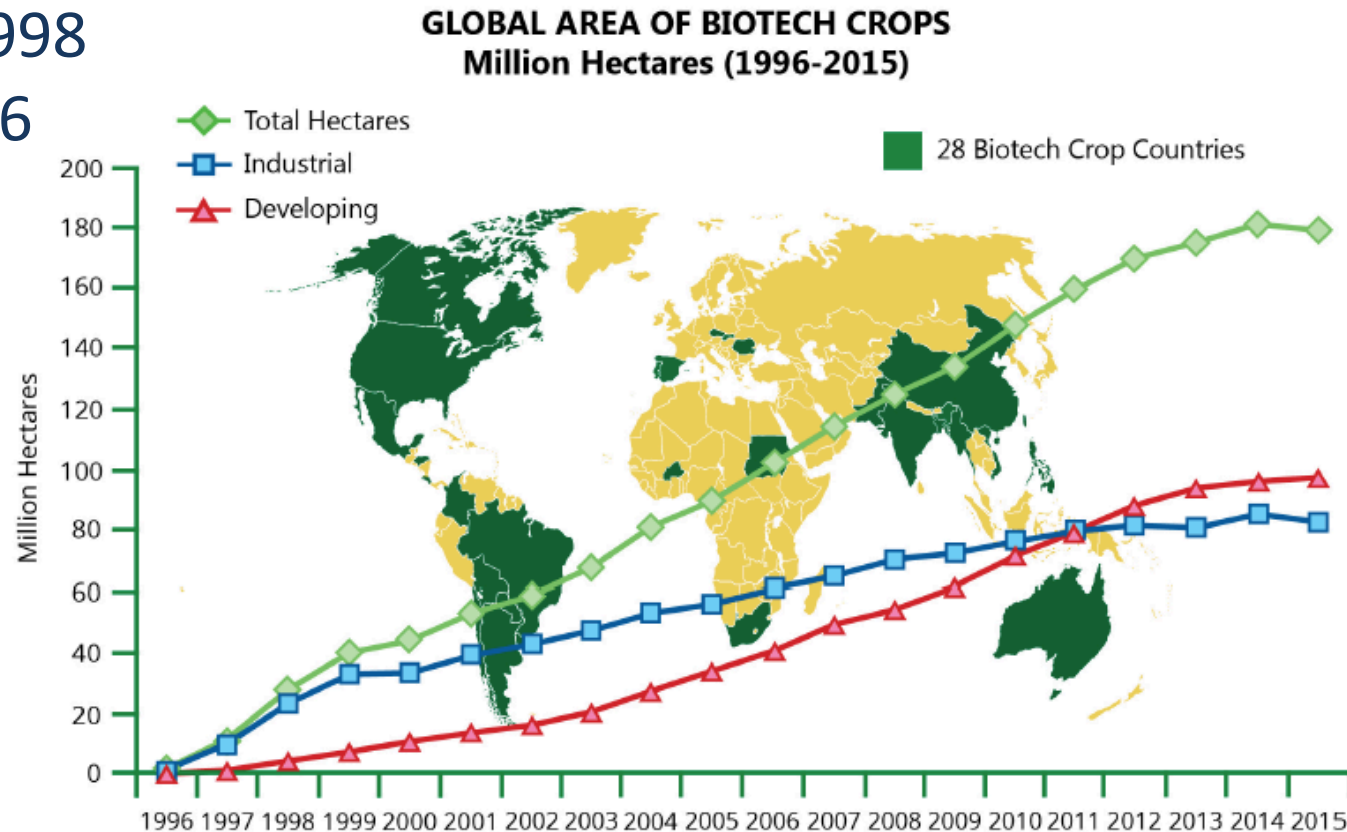
Sindsdien nog strengere regelgeving bijgekomen o.a.

- 2001/18
- 1829/2003
- 2015/412

Wereldwijde GGO-teelt (www.isaaa.org)

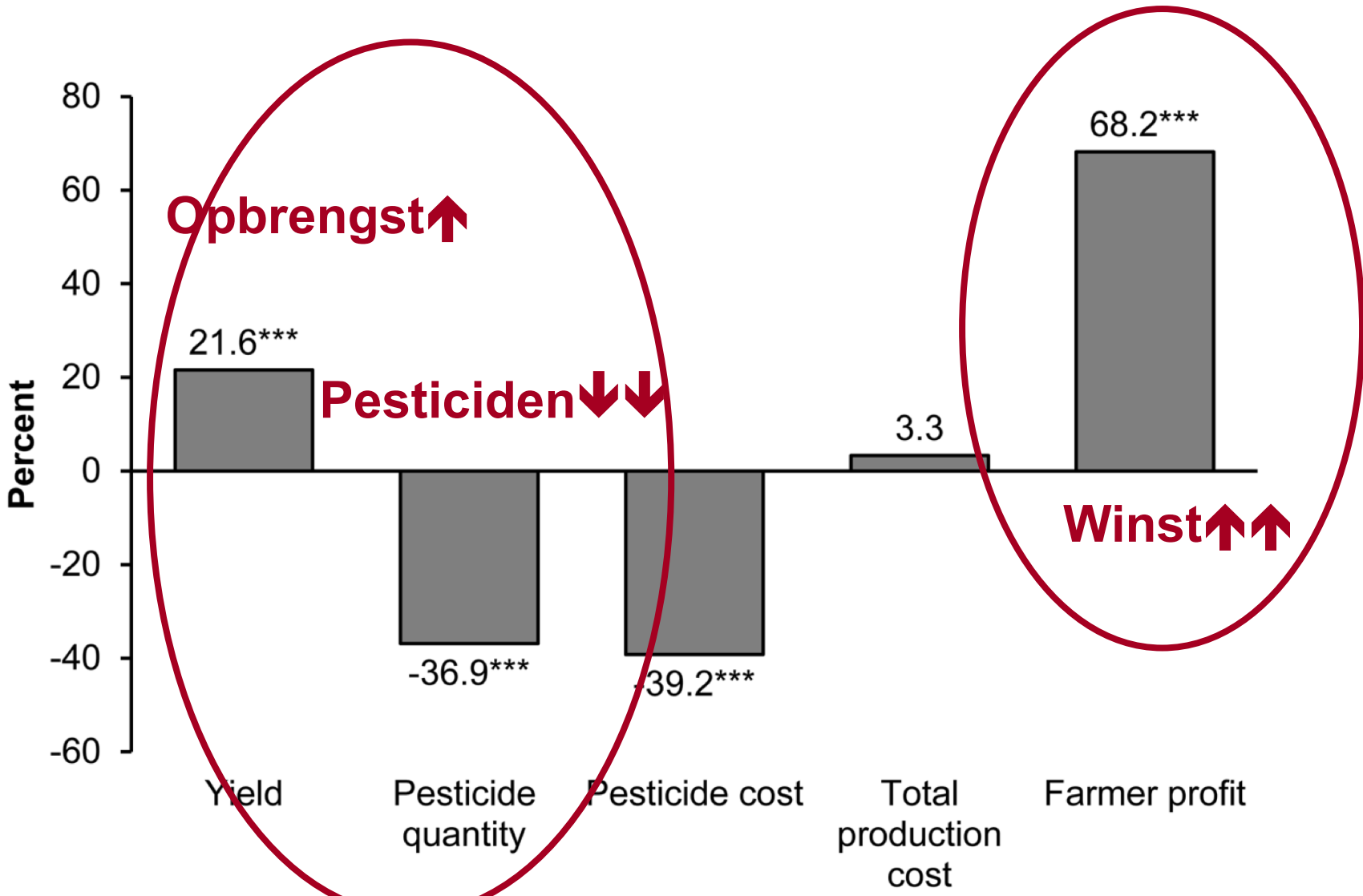
1 miljoen ha in 1996
28 miljoen ha in 1998
185 milj. ha in 2016

Up to ~18 million farmers, in 28 countries planted 179.7 million hectares (444 million acres) in 2015, a marginal decrease of 1% or 1.8 million hectares (4.4 million acres) from 2014.

Source: Clive James, 2015.

Socio-economische gevolgen wereldwijde GGO-teelt (ca.18 miljoen boeren)

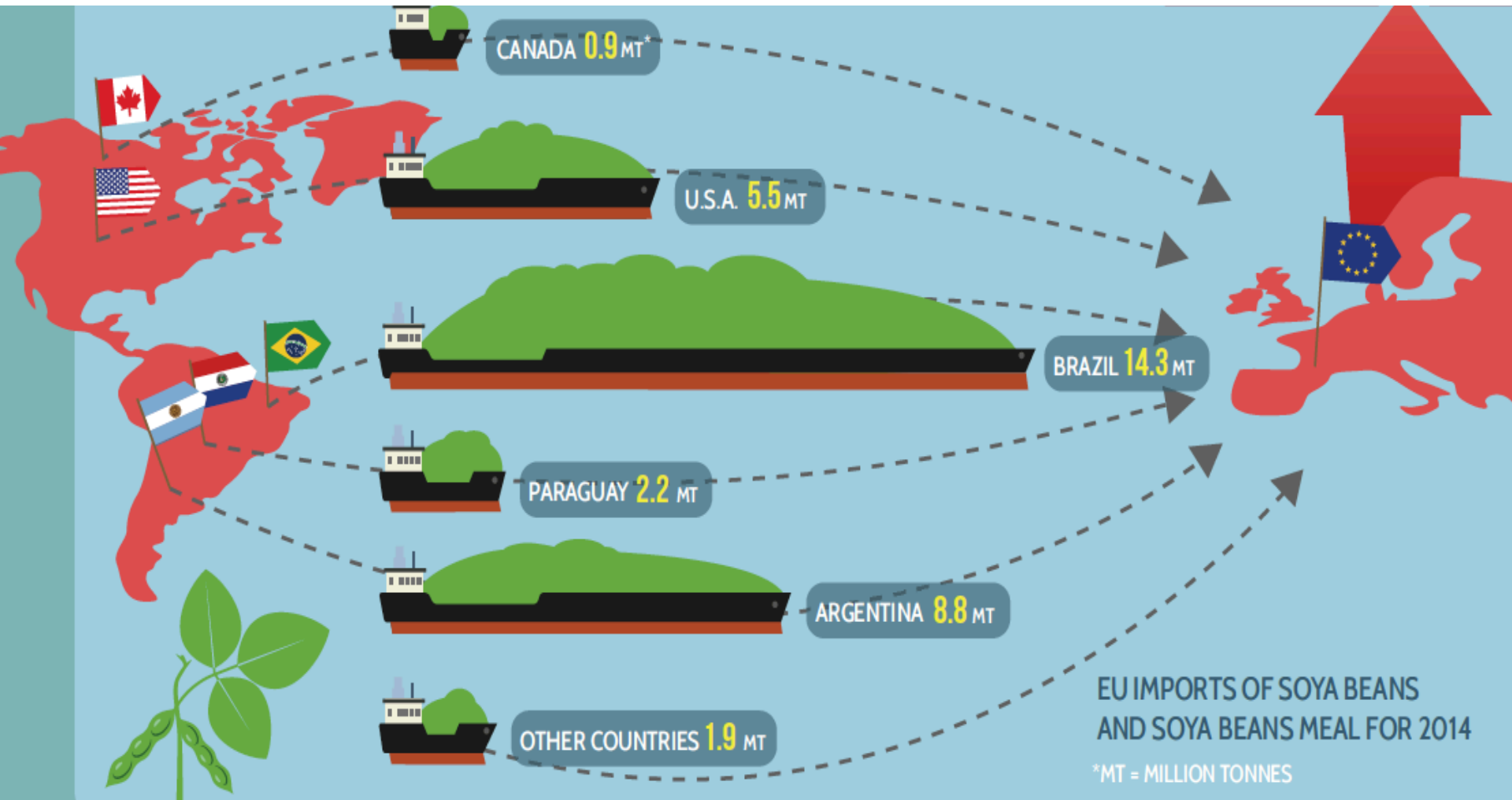
Meta-analyse Klumper & Qaim, 2014

EU, één GGO in teelt: Mon810 = Bt-maïs

- Insectresistent -> minder insecticide.
- Bt-gen uit bacterie *Bacillus thuringiensis*.
- Natuurlijk insecticide toegelaten in de biolandbouw.
- Bt-maïs is **transgeen** gen uit bacterie -> in plant-DNA.
- ca. 100.000 ha vnl. in Spanje.
- Gemakkelijk te controleren of GGO aanwezig is in voeding.
(PCR-protocol in dossier).

In de EU zijn ca. 60 GGO's toegelaten voor import, zo komt ca. 34 miljoen ton soja (vnl. GGO) per jaar binnen.

Eerste genetisch gewijzigde gewassen waren alle transgeen door bacteriële genen

Genoom van bacteriën klein -> eerste gekende genen

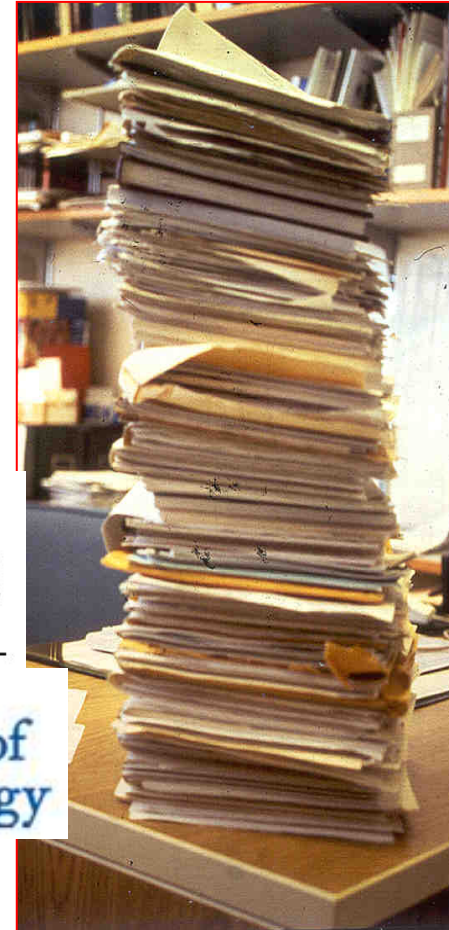
Glyfosaat-tolerante soja = bacteriegen in plant

Bt-katoen = bacteriegen in plant

Veel later: plantengenen bv. paprikagen in banaan.

GGO's worden streng gecontroleerd voor ze op de markt komen

- **Best gecontroleerde gewassen ooit.**
- Heel veel wetenschappelijk onderzoek.
- Onderzoek o.a. gefinancierd door EU.
- **Jarenlange testen vooraf aan toelating.**
- GGO-technologie = veilig, ook in praktijk.

World Health
Organization

The ROYAL
SOCIETY of
MEDICINE

INSTITUT DE FRANCE
Académie des sciences

SOT | Society of
Toxicology

eat
right.

Academy of Nutrition
and Dietetics

*The world's largest organization of food and nutrition professionals.
Formerly the American Dietetic Association.*

Kennis over evolutie en veredeling is sinds jaren '80 exponentieel toegenomen

Genoomsequenties tonen aan dat genomen

- in evolutie continu veranderen
- tijdens veredeling drastisch veranderen
- bij mutagenese 10.000den mutaties krijgen

bloemkool

koolrabi

spruiten

wilde kool

broccoli

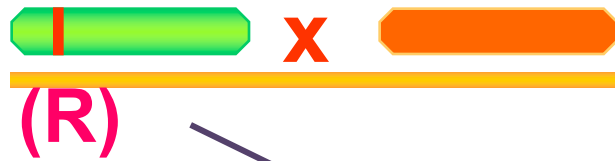

rode kool

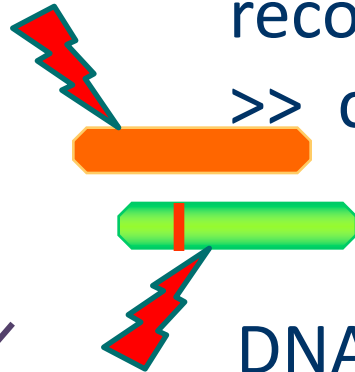
boerenkool

Translocatieveredeling bv. tarwe

Als bij introgressie de wilde verwant te veraf staat in evolutie kunnen chromosomen niet recombineren

>> chromosomen worden gebroken via bestraling.

DNA-fragment van de wilde plant wordt aangehecht aan een van de chromosomen van de cultivar bv. veel moderne tarwecultivars.

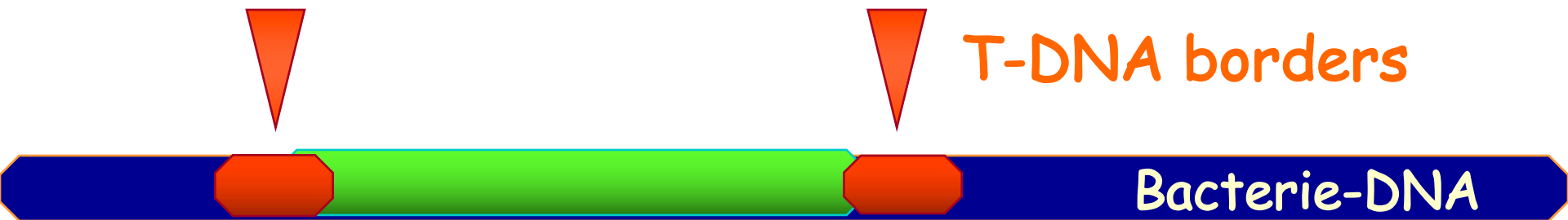

Kennis over evolutie en veredeling is intussen exponentieel toegenomen

Genoomsequenties tonen aan dat genomen

- in evolutie continu veranderen
- tijdens veredeling drastisch veranderen
- bij mutagenese 10.000den mutaties krijgen
- niet enkel puntmutaties maar ook grote chromosoomherschikkingen mogelijk bv. bij translocatieveredeling (o.a. tarwe)
- DNA over soorten heen via horizontale gentransfer (HGT) kunnen krijgen.

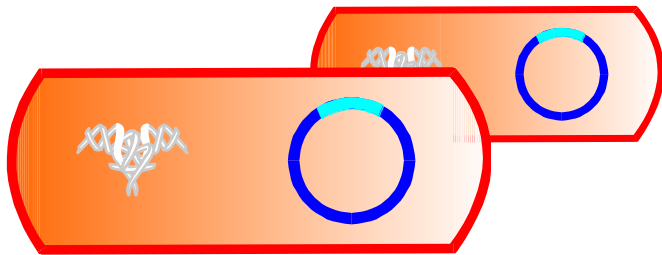
Agrobacterium introduceert eigen DNA met tumorgenen in plantencel

tumorgenen

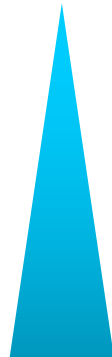
Agrobacterium zonder tumorgenen!

T-DNA borders

Bacterie-DNA

gen naar keuze bv.
ziekteresistentie
→ GGO

Nieuw DNA in planten: een GGO!

- Je kiest precies welk DNA binnengebracht wordt.
- Inbouw gebeurt door DNA-herstel-enzymen van de plant.
- Zo wordt het een deel van het plant-DNA.

Agrobacterium tumefaciens: genetic engineering in de natuur

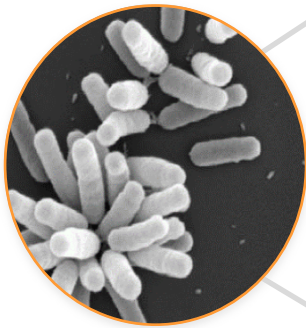

Zoete aardappel
Kyndt et al. 2015

DNA-transfer van Agrobacterium naar planten

Agrobacterium spp.

Nicotiana glauca & *N. tabacum*
(1983, 2001)

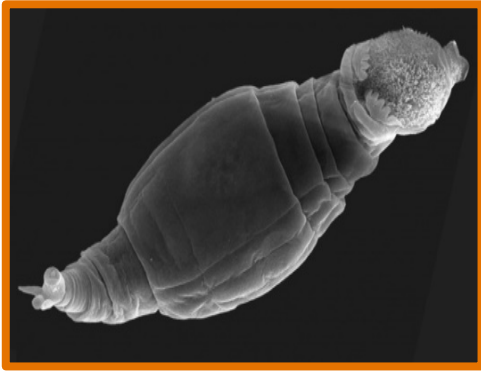

Linaria vulgaris, vlas(leeuwe)bekje (2012)

Ipomoea batatas (L.) Lam zoete aardappel (2015)

HGT ook bij eukaryote dieren!

Raderdiertjes (Gladyshev *et al.*, 2008 *Science* Vol. 320, Issue 5880, pp. 1210-1213).

Nematoden (Noon & Baum 2016, *BMC Evol. Biol.* 16(1)).

Bladluizen (Moran NA, Jarvik T 2010. *Science*:328:624–7).

Vissen (Sun, B.-F *et al.*, 2015. *Sci. Rep.* 5, 18676).

NBT = nieuwe
veredelingstechnieken

Cisgenese
Gen/genoom "editing"

Nieuwe ggo's
nog erger dan de oude

Dit is geen ggo.

Aardappel resistent tegen de plaag?

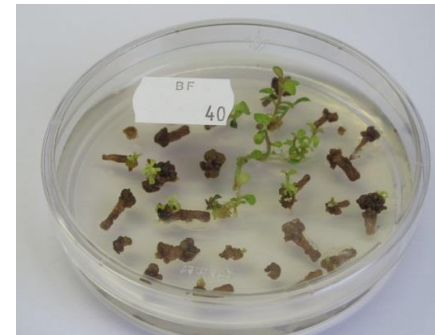
- *Phytophthora*, een soort schimmelinfectie $\Rightarrow$ veel fungicide-behandelingen (tot 20 per seizoen).

- Resistente wilde verwanten, resistentie via kruising in aardappel (lange moeilijke weg).

Of via genetic engineering = cisgenese.

Veredelen is traag en moeilijk

Deze resistente cultivars, bekomen via veredeling worden vooral gebruikt in de biologische landbouw om (koper-) fungicidebespuitingen te beperken, maar ze zijn niet zo lekker...

GGO = heel specifiek introduceren van één of enkele gewenste genen.

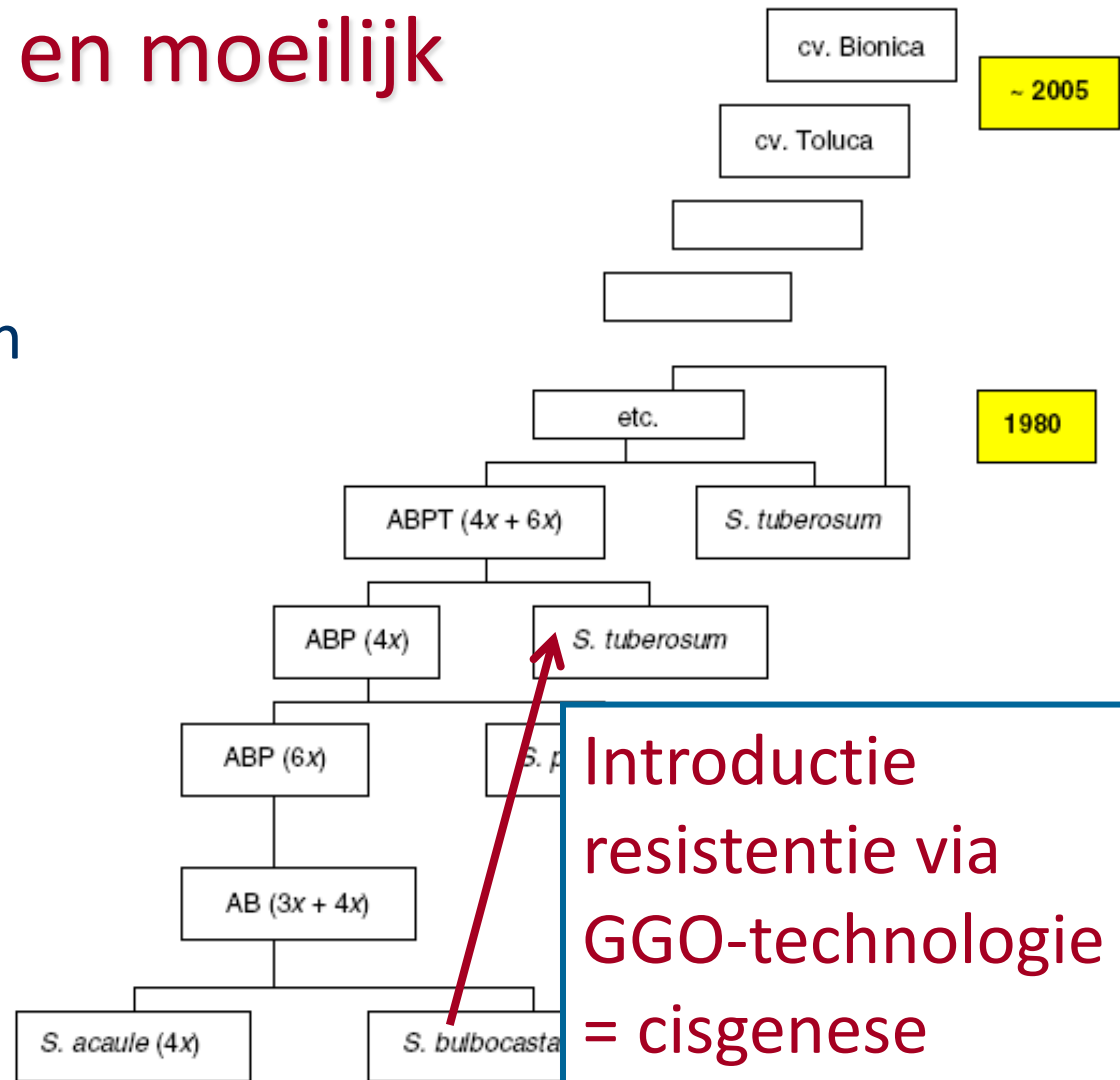

Fig. 3 Scheme of interspecific bridge cross breeding activities with late blight resistant *S. bulbocastanum* at Wageningen University and Research Centre and private breeding companies in the Netherlands. After 46 years the first resistant varieties Bionica and Toluca appeared, containing the single broad spectrum resistance gene *Rpi-blb2*. Note that stacking of *R* genes through this approach would even be more complicated and slow

Veldproefresultaten: aardappelen resistent tegen de plaag, **zonder spuiten**, door introductie van natuurlijke resistentiegenen uit wilde aardappelverwanten: GGO= een biologische oplossing in plaats van een chemische!

Foto:
7 augustus
2012

EU-regelgeving voor nieuwe gewassen

GGO

geen GGO

Verplichte veiligheidsanalyses

niet verplicht

Dossier voor autorisatie

geen dossier

Evaluatie door EFSA

kan zo op de markt

Stemming op EU-niveau

Indien autorisatie (10 jaar):

labeling, coëxistentie, monitoring...

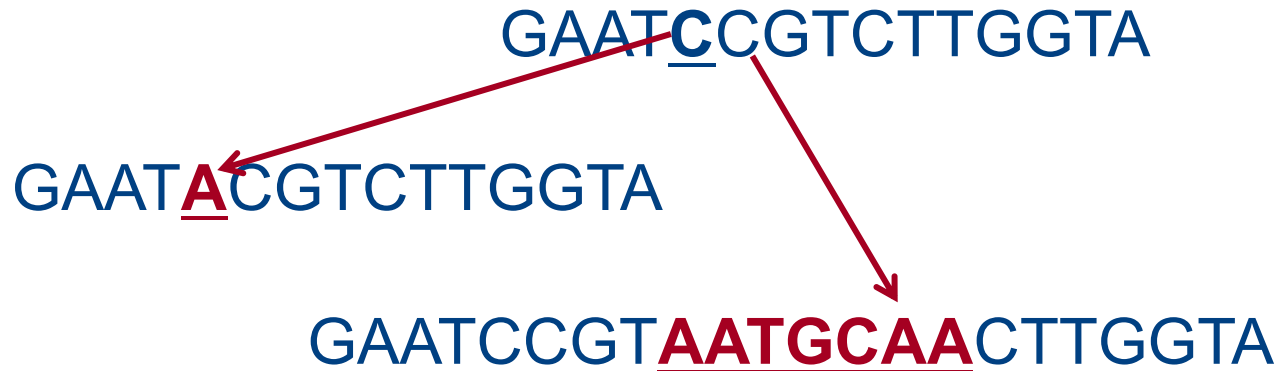
Plaagresistente aardappel (R-gen)

Cisgene aardappel

Veredelde aardappel

Hoe onderscheid?

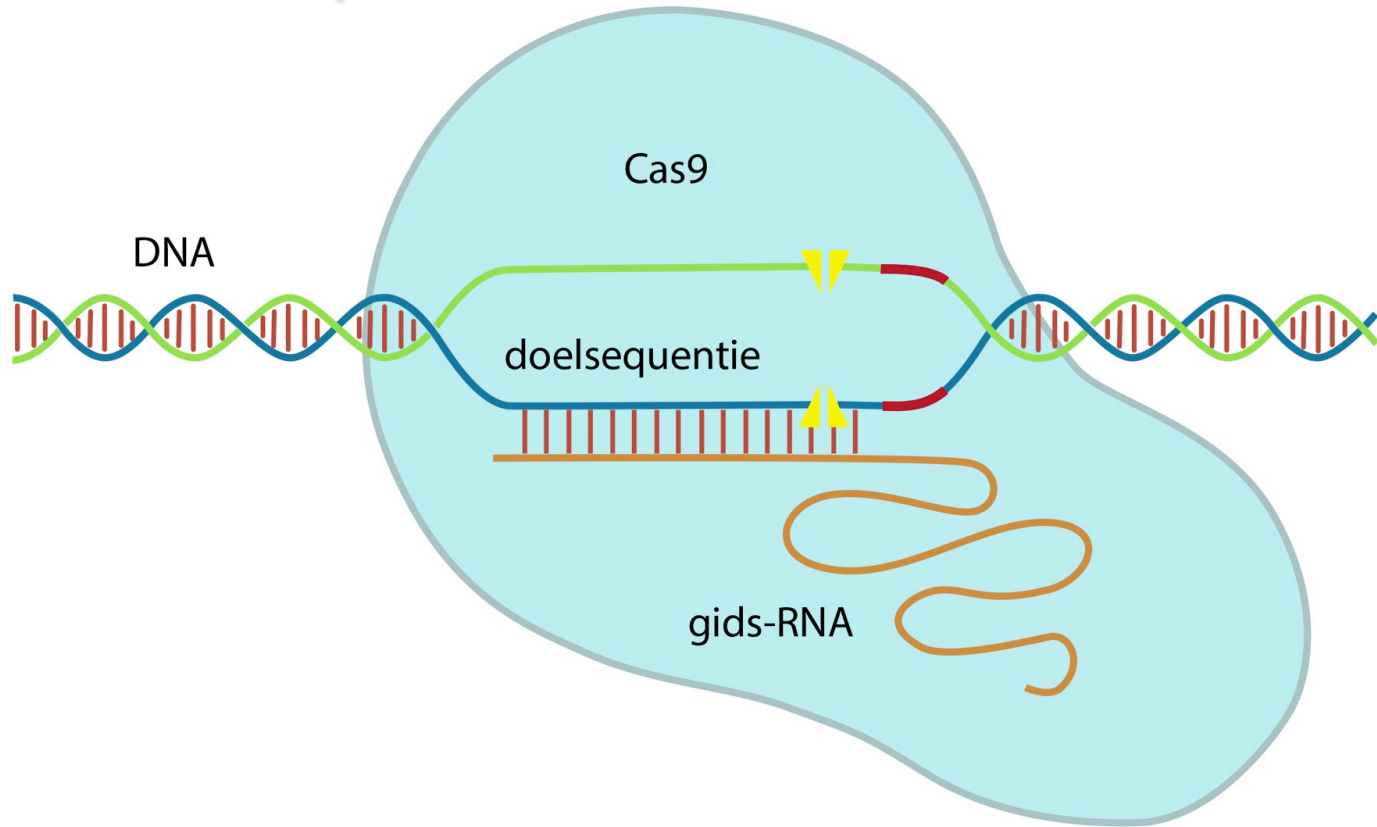
Mutaties

- Mutaties kunnen spontaan optreden (replicatiefouten, achtergrondstraling, transposons) of geïnduceerd worden (mutagenese via bestraling of chemisch).
- Mutaties vormen de basis voor evolutie & veredeling.
- Nieuwe technieken laten toe heel precies een mutatie aan te brengen in het genoom: **CRISPR-Cas revolutie!**

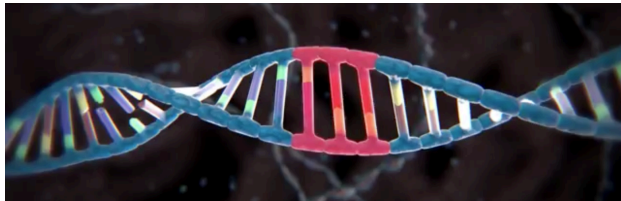
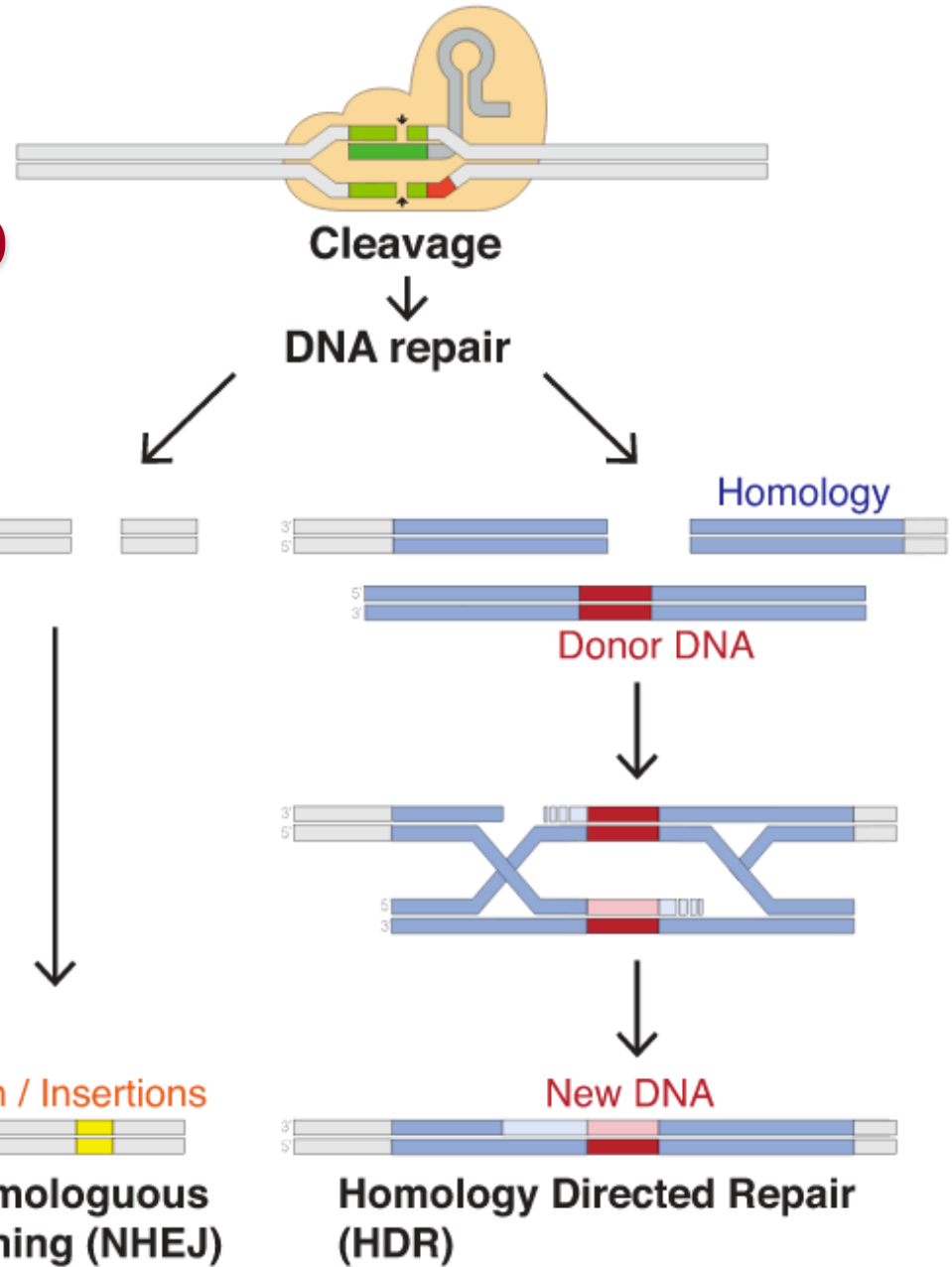

CRISPR-Cas9, enzym + gids-RNA -> specifieke knip

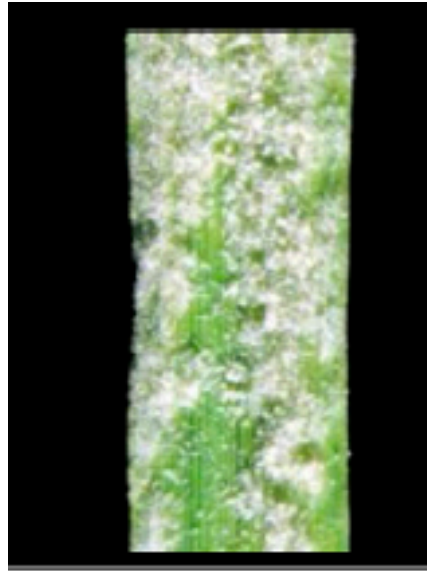

Gebaseerd op natuurlijk bacterieel afweermecanisme tegen virussen.

CRISPR-Cas9 knip + herstel

Mutatie in gerst

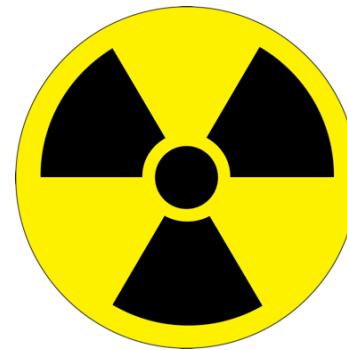
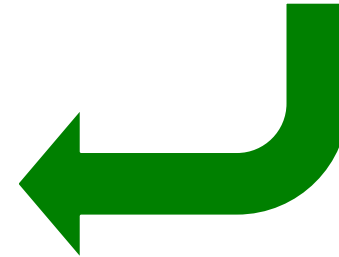
GAAATGG
schimmel-
gevoelig

GAAA**A**GG
schimmel-
resistent

CRISPR

Genen uit bacterie

schimmel-resistent

T-> A

door mutagenese
≠ GGO-regelgeving

schimmel-resistent

T-> A

door CRISPR
= GGO?

EU-regelgeving voor nieuwe gewassen

GGO

geen GGO

Verplichte veiligheidsanalyses

niet verplicht

Dossier voor autorisatie

geen dossier

Evaluatie door EFSA

kan zo op de markt

Stemming op EU-niveau

Indien autorisatie (10 jaar):

labeling, coëxistentie, monitoring...

schimmelresistente appel (T->A)

Via CRISPR

Via bestraling

Hoe onderscheid?

Nieuwe ggo's
nog erger dan de oude

Dit is geen ggo.

Maken nieuwe veredelingstechnieken een kans in Europa of stoppen we alles in het GGO-vakje?

Vlaanderen 2013

Enquete bij 4363 Vlamingen

Stelling:

Ik zou GGO eten als er minder pesticiden gebruikt zijn: slechts 9% zegt neen.

- Totally disagree
- Disagree
- Neither agree, nor disagree
- Agree
- Total agree

Conclusies

- Ggo is één van de tools, en preciezer.
- Ggo is veilig.
- Strikt onderscheid tussen ggo en niet-ggo is weg, continu spectrum.
- De consument is positief.
- De regelgeving is achterhaald.
- Risico-analyse moet op wetenschappelijke basis gebeuren.